INFRASTRUKTURA I EKOLOGIA TERENÓW WIEJSKICH
INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY OF RURAL AREAS

Nr 1/2010, POLSKA AKADEMIA NAUK, Oddział w Krakowie, s. 57–64
Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi

Iwona M. Batyk

WYBRANE ASPEKTY TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

THE CHOSEN ASPECTS OF SUSTAINABLE TOURISM IN WARMIA AND MAZURY PROVINCE

Streszczenie

W dobie transformacji polskiej turystyki panuje powszechna opinia, iż rozwój turystyki może być szansą rozwoju gospodarczego regionów. Niezwykle istotną rolę w rozwoju turystyki przypisuje się walorom krajobrazowym i środowisku naturalnemu. Czynnikiem decydującym o rozwoju gospodarki turystycznej jest bogata oferta dotycząca walorów turystycznych, infrastruktury technicznej, urządzeń podstawowych i uzupełniających.

Krytyczna reakcja na zwiększającą się ingerencję w zasoby naturalne oraz społeczno-kulturowe, w powiązaniu z dążeniem do nieustającego wzrostu gospodarczego, stała się podstawą do powstania koncepcji zrównoważonego rozwoju w działalności turystycznej. W artykule zaprezentowano walory przyrodniczo-krajobrazowe województwa warmińsko-mazurskiego, wspomagające rozwój turystyki zrównoważonej. Opracowanie stanowi próbę wskazania problemów związanych z realizacją założeń turystyki zrównoważonej w województwie warmińsko-mazurskim.

Słowa kluczowe: turystyka zrównoważona, zrównoważony rozwój, środowisko naturalne

Summary

In transformation time of Polish tourism, there is a general opinion, that the development of tourism can be the chance of economic development of regions. A very imortant role in the tourism development is attributed to the lanscape values and natural environment. Rich relating touristic values, technical infrastructure, basic and supplementary devices offer is the decisive in development of touristic economy factor.

Critical reaction on grander interference in natural and social and cultural supplies, in connection to endeavour of continuously economic growth is fundamental to coming of conception of sustainable development of touristic activity. Article presented nature and lanscape value of Warmia and Mazury province which helping the development of sustainable tourism. The study wants to show the problems which are connected to realization of principles of sustainable tourism in Warmia and Mazury province.

Key words: *sustainable tourism, sustainable development, natural environment*

WPROWADZENIE

Transformacja polskiej turystyki przyczynia się do wyeksponowania jej szczególnych funkcji. Zarówno na obszarach poprzemysłowych i wiejskich, jak również tych, na których turystyka tradycyjnie rozwijana jest od wielu lat, staje się ona jednym z ważniejszych czynników restrukturyzacji polskiej gospodarki. Dynamiczne zmiany dokonujące się w gospodarce turystycznej dotyczą przede wszystkim zagospodarowania i infrastruktury turystycznej, zarządzania i marketingu, edukacji, a także tworzenia nowych produktów. Działania te wynikają przede wszystkim z potrzeby poszukiwania nowych pomysłów na prowadzenie takiej działalności gospodarczej, która przyniosłaby zatrudnienie, dochody oraz zainteresowanie ze strony popytu. W ostatnich latach niezwykle dynamicznym rozwojem w zakresie tych działań charakteryzuje się turystyka zrównoważona.

Turystyka w województwie warmińsko-mazurskim jest obszarem wielkiej, ale nadal niewykorzystanej szansy rozwoju regionu. Warmia i Mazury dysponują unikalnymi w skali kraju i Europy walorami turystyczno-przyrodniczymi. Największym atutem jest krajobraz, lasy, jeziora, czyste środowisko naturalne, a także liczne zabytki architektury i kultury. Województwo warmińsko-mazurskie predestynowane jest przede wszystkim do rozwoju turystyki zrównoważonej.

Światowa Organizacja Turystyki (*World Tourism Organization*) zdefiniowała turystykę zrównoważoną jako turystykę „zdolną zaspokoić potrzeby dzisiejszego turysty i regionów goszczących turystów, przewidując i zwiększając możliwości na przyszłość. Wszystkie zasoby winny być tak zarządzane, aby wymogi ekonomiczne, społeczne i estetyczne mogły być zaspokojone przy zachowaniu integralności kulturowej, podstawowych procesów ekologicznych, różnorodności biologicznej, sposobów życia na danym terenie. Zrównoważone produkty turystyczne działają w harmonii ze środowiskiem, wspólnotą społeczną, lokalną, kulturą tak, aby stanowiły one beneficjenta, a nie ofiarę rozwoju turystycznego" [Sustainable Turism and Natura 1999].

Opracowanie ma na celu prezentację walorów środowiska naturalnego województwa warmińsko-mazurskiego, stanowiących podstawę rozwoju turystyki zrównoważonej. Podjęto również próbę wskazania problemów związanych z realizacją założeń turystyki zrównoważonej w województwie warmińsko-mazurskim.

PODSTAWY ROZWOJU TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Wyjątkowe walory przyrodniczo-krajobrazowe, rolniczy charakter, lesistość (32% powierzchni województwa), duża liczba akwenów wodnych (6,3% województwa) oraz niski wskaźnik gęstości zaludnienia (59 mieszkańców/km²), czynią ten region bardzo atrakcyjnym pod kątem rozwijania turystyki zrównoważonej [Ochrona środowiska w woj. warmińsko-mazurskim 2008].

Środowisko przyrodnicze województwa warmińsko-mazurskiego charakteryzuje się unikatowymi walorami w skali europejskiej, stanowiąc istotne ogniwo Zielonych Płuc Polski i Zielonych Płuc Europy. Wraz z województwem podlaskim oraz niektórymi gminami z mazowieckiego, pomorskiego i kujawsko-pomorskiego, województwo warmińsko-mazurskie należy do Zielonych Płuc Polski – północno-wschodniego regionu kraju, jednego z ostatnich w Europie obszarów o nieskażonej przyrodzie oraz niezwykłych walorach krajoznawczych i kulturowych, w którym powinno się konsekwentnie przestrzegać zasad ekorozwoju.

Na terenie Warmii i Mazur wyróżnione zostały obszary przyrody o szczególnym znaczeniu europejskim w ramach sieci Natura 2000. Region należy również do najbogatszych pod względem bioróżnorodności w Polsce. Występują tu gatunki rzadkie, chronione i zagrożone, wymienione w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin i Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt.

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020 zakłada, iż turystyka będzie jedną z wiodących dziedzin istotnych dla rozwoju Warmii i Mazur. Wzrost potencjału turystycznego, zawarty w ramach I celu strategicznego „wzrost konkurencyjności gospodarki", określa jednoczesne poszanowanie wymagań środowiska przyrodniczego. Podczas realizacji celu operacyjnego przewidywane jest opracowanie koncepcji produktów turystycznych, wspieranie rozwoju odpowiedniej infrastruktury, poprawa jakości oferty turystycznej, współpraca na rzecz rozwoju turystyki oraz lepsza informacja i promocja [Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020 2005].

Warmia i Mazury od lat przyciągają i urzekają swoim urokiem turystów krajowych i zagranicznych. Dbałość o jakość krajobrazu, przekształcone w niewielkim stopniu środowisko, tysiące jezior i rzek, kanały żeglowne, lasy i obszary puszcz z żyjącymi w stanie dzikim zwierzętami oraz dobrze zachowane ślady działalności ludzkiej sprzed wieków: zamki krzyżackie i biskupie, fragmenty fortyfikacji oraz architektura sakralna gwarantują wyśmienity wypoczynek zwolennikom turystyki zrównoważonej.

Wyniki badania, przeprowadzonego przez Polską Agencję Rozwoju Turystyki we współpracy z agencją badawczą Synovate w 2007 roku wskazują, iż województwo warmińsko-mazurskie jest postrzegane jako atrakcyjne turystycz-

nie przez 27% respondentów (trzeci wynik w Polsce po pomorskim i podkarpackim). Region Warmii i Mazur został oceniony najwyżej wśród regionów o charakterze pojeziernym, gdzie dominującą rolę pełnią walory naturalne oraz szeroka oferta turystyki zrównoważonej. Województwa lesisto-pojezierne, takie jak lubuskie, wielkopolskie czy kujawsko-pomorskie, wyraźnie ustępują w tym rankingu. Warmińsko-mazurskie ocenia się podobnie jak pomorskie, czyli region o silnych atutach zarówno turystyki nadmorskiej, pojeziernej, uzdrowiskowej oraz zrównoważonej. Ankietowani zapamiętali region Warmii i Mazur jako krainę jezior, czystej przyrody, możliwości bliskiego kontaktu z naturą. Wszystkie te cechy charakteryzują obszar całego województwa, kreując spójny obraz regionu jako krainy atrakcyjnej turystycznie, w szczególności predysponowanej do uprawiania turystyki zrównoważonej. Występowanie licznych jezior i szlaków żeglarskich umożliwia uprawianie żeglarstwa, najbardziej kojarzonej z województwem formy turystyki aktywnej [Badanie Raport Otwarcia Marki Warmii i Mazur 2008].

Poprawa lub utrzymanie dobrego stanu tego środowiska oraz przeciwdziałanie niepożądanym jego zmianom stanowi jedną z zasadniczych przesłanek podejmowania wszelkiego rodzaju działalności na przeważających obszarach województwa warmińsko-mazurskiego. Czystość i bogactwo środowiska przyrodniczego Warmii i Mazur należą do najmocniejszych stron regionu i są jednym z głównych czynników jego rozwoju. Zasoby surowców rolnych i leśnych stanowią podstawę do produkcji żywności o najwyższych walorach zdrowotnych i smakowych, zaś walory przyrodnicze regionu są filarem rozwoju turystyki zrównoważonej. Umożliwiają one także szersze wprowadzenie nowych funkcji – uzdrowiskowej, odnowy biologicznej, a także specjalistycznych usług rehabilitacyjnych. Głównym atutem regionu są wody powierzchniowe i ich czystość, które warunkują rozwój turystyki wodnej. Na terenie województwa znajduje się 9 parków krajobrazowych, 104 rezerwaty przyrody oraz 2558 pomników przyrody [Ochrona środowiska w województwie warmińsko-mazurskim w 2007 r., 2008]. Dużą atrakcja przyrodniczą jest sieć szlaków kajakowych, z których najważniejsze to szlaki rzek: Krutyni, Łyny, Drwęcy, Omulew czy Sapiny.

Zgodnie z szacunkami, przeprowadzonymi przez doradców terenowych Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Olsztynie, na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego funkcjonuje około 3 tysięcy gospodarstw, świadczących usługi turystyczne na wsi. Jedynie 869 z nich (dysponujących 8164 miejscami noclegowymi) jest zarejestrowanych w gminnej ewidencji obiektów świadczących usługi turystyczne jako kwatery agroturystyczne, z których 597 prowadzi działalność całoroczną. Dodatkowo na terenie województwa zanotowano 649 pokoi gościnnych (372 całoroczne) z 6129 miejscami do noclegu. Zasoby prywatnej bazy noclegowej od 2003 r. wzrosły. Liczba zarejestrowanych kwater agroturystycznych zwiększyła się o 527 obiektów

(liczba miejsc noclegowych o 5134), przybyło również 476 pokoi gościnnych, a w nich 4307 miejsc noclegowych. Stawia to województwo warmińsko-mazurskie pod względem ilości kwater agroturystycznych, na trzeciej pozycji w kraju, po województwach: małopolskim (1590) i podkarpackim (1074). Natomiast pod względem liczby miejsc noclegowych w kwaterach agroturystycznych i pokojach gościnnych łącznie zajęło dopiero 6 miejsce [Turystyka w województwie warmińsko-mazurskim w 2007 r., 2008].

Turystyka zrównoważona to dziedzina tworzenia produktów markowych regionu, których jakość zależy przede wszystkich od uwarunkowań wynikających z jego naturalnych predyspozycji. O wyjazdach na wieś decyduje poszukiwanie alternatywy warunków codziennego życia, której syntezę stanowi wiejski krajobraz. Zatem w pierwszym rzędzie rozwój tego rodzaju turystyki zależy od zachowania jego środowiska naturalnego w stanie najmniej przekształconym dla obecnych i przyszłych mieszkańców oraz gości. Każda inwestycja przyczyniająca się do poprawy stanu czystości rzek i jezior, a także wszystkie inwestycje związane z utrzymaniem czystości i dobrego stanu sanitarnego w regionie, są stymulatorem szybszego rozwoju turystyki zrównoważonej. Ze sfery kulturowej czynnikami wpływającymi na jakość takiej turystyki są: powiązanie z kulturą regionu, jej bazą materialną, działalnością twórców i artystów ludowych oraz imprezami lokalnymi.

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Warmińsko-Mazurskim zakłada ekologizację produktu, która dotyczy: bardziej równomiernego wykorzystania walorów i zasobów, umiarkowanej koncentracji bazy rekreacyjnej oraz komplementarności w systemie obsługi ruchu turystycznego. Wspierany winien być rynek turystyki przyjaznej środowisku, a jego ekologizacja powinna odbywać się jako proces po obu jego stronach – produkcji i konsumpcji, więc obejmować winna gospodarzy terenu i wytwórców usług turystycznych oraz turystów przybywających na Warmię i Mazury. Celem tych działań jest m.in.:

– włączenie wszystkich obszarów o przyrodniczych i kulturowych walorach turystycznych w system obszarów prawnie chronionych,

– opracowanie stosownych programów rekreacyjnych dla szkolnictwa i edukacji kadr turystycznych oraz ogółu społeczeństwa,

– ukierunkowywanie działalności organizatorów turystyki na wzrost liczby imprez z dominacją form aktywnego wypoczynku,

– promocja turystki proekologicznej jako wizytówki regionu w celu wytworzenia popytu na ten rodzaj usług turystycznych,

– promocja oraz dofinansowanie działań, które powinny mieć priorytet z powodów ekologicznych,

– wspomaganie mieszkańców regionu w organizacji specyficznej – spełniającej standardy „ekobazy" dla turystyki zrównoważonej oraz w zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych.

W wyniku prowadzonej ekologizacji produktu turystycznego przewiduje się:

– osłabienie wpływu antropopresji w funkcjonalnych obszarach turystycznych i poprawę stanu środowiska naturalnego jako bazy tworzenia zrównoważonego produktu turystycznego województwa,

– pozyskanie – jako sektora strategicznego – licznej grupy lojalnych klientów, charakteryzujących się proekologicznym stylem wypoczynku,

– poszerzenie rynku (o typowe produkty ekoturystyczne) i wzrost wpływów z turystyki [Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Warmińsko-Mazurskim 2004].

PROBLEMY ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ ZAŁOŻEŃ TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Realizacja założeń turystyki zrównoważonej, takich jak: wykorzystywanie tylko istniejących w regionie zasobów, wspieranie rdzennych kultur i lokalnej gospodarki oraz ochrona zasobów naturalnych, może w niektórych przypadkach wiązać się z wyrzeczeniami i koniecznością rezygnacji z pewnego stopnia komfortu. Turyści uprawiający tego rodzaju turystykę muszą być świadomi problemów, z którymi borykają się poszczególne obszary recepcji turystyki i powinni domagać się szerokiej informacji w tym zakresie tak, aby mogli dostosować swoje zachowanie do miejscowych warunków i zapobiec w ten sposób powstawaniu ewentualnych szkód w środowisku [Wyrwicz 2003].

Turystyka – wypoczynek – rekreacja stanowią formy użytkowania realizowane we wszystkich rodzajach obszarów chronionych, oprócz rezerwatów ścisłych. Obowiązuje przy tym zasada, że im bardziej ścisła jest forma ochrony obszaru, tym większe ograniczenie w reakcyjnym użytkowaniu. Na terenach parków narodowych i rezerwatów użytkowanie reakcyjne ogranicza się tylko do tzw. turystyki kwalifikowanej (pieszej, górskiej, narciarskiej) po odpowiednio wyznaczonych szlakach, a obiekty towarzyszące tej turystyce (baza noclegowa, punkty żywienia zbiorowego i inne usługi) powinny być zlokalizowane poza granicami tych obszarów. Spośród rezerwatów, turystycznie mogą być użytkowane rezerwaty częściowe, zwłaszcza większe rezerwaty krajobrazowe i leśne. Są one terenami penetracji turystycznej, obszarami uprawiania specjalistycznych form turystyki np. turystyki wodnej na niektórych objętych ochroną rezerwatową fragmentach Pojezierza Mazurskiego [Łabaj 2003]. Niestety założenia te nie są w pełni respektowane zarówno przez turystów, jak i samych mieszkańców regionu. Bardzo często pojawia się problem związany z organizacją różnego rodzaju imprez turystycznych na terenach prawnie chronionych. Następuje penetracja środowiska naturalnego w rezerwatach ścisłych, używanie silników motorowych na wodach objętych ochroną czy kłusownictwo.

Istotną przyczyną szkód wyrządzanych środowisku przez turystów i gospodarkę turystyczną w województwie warmińsko-mazurskim jest zbyt wielka liczba turystów w stosunku do pojemności środowiska przyrodniczego. Przeciążenie ruchem turystycznym przyczynia się do degradacji środowiska naturalnego, nadmiernego hałasu i zanieczyszczeń, zakłóca wiejski rytm życia i pracy oraz niejednokrotnie powoduje konflikt między turystami a mieszkańcami. Szkody w warmińsko-mazurskim krajobrazie powstają wskutek niewłaściwych form zwiedzania, związanych zazwyczaj z brakiem odpowiedniego przygotowania obiektów dla potrzeb ruchu turystycznego, np. brakiem ścieżek i punktów widokowych. Szczególnie uciążliwym problemem regionu jest brak kultury turystycznej, objawiający się zrywaniem roślin, płoszeniem zwierząt, niszczeniem grzybni i kory drzew, rozsypywaniem śmieci, wjeżdżaniem samochodem czy quadem do lasu. Przyczyną ogromnych strat w ekosystemie regionu jest nieprzestrzeganie przez turystów przepisów przeciwpożarowych. Degradację środowiska naturalnego powodują również braki związane z infrastrukturą turystyczną, takie jak niewystarczająca ilość toalet, śmietników czy brak punktów odbioru ścieków z pływających jednostek wodnych i przyczep kempingowych. Pomimo środków finansowych przeznaczanych na rozbudowę zaplecza turystycznego, w zakresie tym, na przestrzeni wielu lat nie odnotowano istotnej poprawy.

W ciągu ostatnich lat w województwie warmńsko-mazurskim nastąpił gwałtowny wzrost inwestycji związanych z turystyką. Niestety, w niektórych przypadkach spowodowały one w środowisku straty, porównywalne do strat powstałych w rezultacie oddziaływania innych dziedzin gospodarki na środowiska przyrodnicze. Zaliczyć można do nich: zabór ziemi na cele inwestycyjne, emisję zanieczyszczeń do atmosfery, zubożenie krajobrazu, gromadzenie odpadów i nadmierny hałas. Nastepuje również niekontrolowana rozbudowa istniejących pensjonatów i ośrodków wypoczynkowych, znajdujących się na najbardziej cennych przyrodniczo i krajobrazowo terenach, co w konsekwencji przynosi z sobą uciążliwości ekologiczne. Powodem takiej sytuacji są oczekiwania turystów, również tych, uprawiających turystykę zrównoważoną. Z jednej strony, chcą oni „odpocząć na łonie przyrody", zaś z drugiej, oczekują jednocześnie miejskich wygód i atrakcji. Również elementy infrastruktury typowo turystycznej, takie jak: plaże, duże parkingi czy punkty gastronomiczne, są niezwykle brutalną ingerencją w ekosystemy i krajobraz.

Wobec powyższych zjawisk i tendencji turystyka zrównoważona musi znaleźć swoje miejsce w całym sektorze turystycznym. Turystyka dotycząca ruchu turystycznego, przyjaznego środowisku, przeciwstawiająca się turystyce masowej, odbywająca się w harmonii ze środowiskiem przyrodniczym i społeczno-kulturowym jest niewątpliwie produktem przyszłości, mającym swoje własne atuty i realne możliwości wzrostu.

PODSUMOWANIE

Dekoniunktura gospodarcza w Europie i w Polsce stawia turystykę zrównoważoną na istotnej pozycji w sektorze turystyki. Turystyka zrównoważona, odbywająca się w otoczeniu unikatowego środowiska przyrodniczego Warmii i Mazur, a także możliwość aktywnego uczestniczenia gości w tradycjach i kulturze regionu, połączone z ofertą różnych form turystyki specjalistycznej i kwalifikowanej, jest magnesem, sprawiającym, że ten rodzaj turystyki może stać się markowym produktem województwa warmińsko-mazurskiego. Region posiada wszelkie predyspozycje do rozwoju tego rodzaju turystyki. Warunkiem utrzymania środowiska naturalnego w dobrym stanie niezbędne jest rozproszenie ruchu turystycznego i odciągnięcie turystów z najbardziej obleganych obszarów, a także zmiany form turystyki na bardziej przyjazne dla środowiska.

Bardzo pozytywnym zjawiskiem jest wzrost świadomości, iż środowisko naturalne ze swymi zróżnicowanymi elementami, wartościami społeczno-kulturalnymi – stało się bodźcem dla lokalnych społeczności oraz działalności turystycznej. W planowaniu rozwoju turystyki należy zdawać sobie sprawę, że turyści będą odwiedzać dany region tak długo, jak długo zostaną zachowane jego walory przyrodniczo-krajobrazowe.

BIBLIOGRAFIA

Praca zbiorowa. *Badanie Raport Otwarcia Marki Warmii i Mazur.* Warmińsko-Mazurska Regionalna Organizacja Turystyczna, Olsztyn 2008.

Łabaj M. *Ochrona krajobrazu i środowiska.* Turystyka rekreacyjna oraz turystyka specjalistyczna. Biuro Ekspertyz Finansowych, Marketingu i Consultingu Uniconsult s.c., Warszawa 2003, s. 45.

Ochrona środowiska w woj. warmińsko-mazurskim w 2007 r. Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2008, s. 23.

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020. Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2005, s. 29.

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Warmińsko-Mazurskim. Urząd Marszałkowski, Departament Turystyki i Promocji Regionu, Olsztyn 2004, s. 36-37.

Praca zbiorowa. *Sustainable Turism and Natura 2000.* SECA, Lisbon 1999.

Turystyka w województwie warmińsko-mazurskim w 2007 r. Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2008, s. 89.

Wyrwicz M. *Turystyka jako element rozwoju społecznego i gospodarczego.* Turystyka rekreacyjna oraz turystyka specjalistyczna. Biuro Ekspertyz Finansowych, Marketingu i Consultingu Uniconsult s.c., Warszawa 2003, s. 55.

Dr inż. Iwona Michalina Batyk
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauki o Żywności
Katedra Towaroznawstwa i Badań Żywności
Pl. Cieszyński 1, 10-726 Olsztyn
tel. 89 524-52-09
e-mail: iwona.batyk@uwm.edu.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Władysława Stola*